

SEMANTİK ANALİZLER İŐİĞİNDA KUR'AN'DA “REYB” VE “YAKİN” KAVRAMLARI

Prof. Dr. İsmail YAKIT

S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi

In this paper some introductory information is about to be given as regards Semantics first, and then some Qur'anic terms such as rayb, shakk, yaqin will be analyzed. In order to successfully analyze any terms or concepts, their etymological structure has fundamental importance so as to connect it to its derivatives and not to disconnect any relevant concept from the original source. Hence, here we tried to display how one deals with a concept semantically without causing any confusion with others by defining its meaning and reference framework.

Keywords: Semantics, rayb, shakk, yaqin.

Semantik Hakkında

Grekçe “**sémantiké-sémantikos**”dan gelen semantik kelimesi “*anlam veren, anlam belirten*” demektir. “**Semiologie**” tabiri de “*anlam bilimi*”ne karşılık kullanılmaktadır. Arapça karşılığı “*İlmu'l-ma'na*”dır. Semantiğin birçok çeşitleri vardır: **Analitique, structurale, synchronique, diachronique** (historique) vs. Anlam ile kelimesini, kelime ile obje ilişkilerini, anlam değışikliklerini, kavram kargaşalığını, eş anlamlı, çok anlamlı kelimeleri ve onların yapısını vs. inceleyen bir bilim dalı olan semantiğin varlığı, dillerin çıkışı kadar eskidir ama bir bilim dalı olarak kuruluşu yenidir. Kısaca semantik bir bilim dalı olduğu kadar kavram kargaşasını önlemede, doğru anlamı bulmada bir metottur.¹

Semantik analiz ve etimolojik anlam bağları üzerinde birkaç örnek verdikten sonra asıl konumuza geçip “**reyb**” ve “**yakîn**” kavramlarını ele alacağız. Bir kelimenin veya kavramın semantik analizini yapabilmek için, ilkin, o kelimenin veya kavramın etimolojisini bilmek gerekir. Arapça bir kelime için tabiri caizse, onun deveden örneğini bulmak gerekir. Sonra o kelimenin türevlerinde ve tarih boyunca ka-

¹ Bkz. Yakıt, (İ.), “*Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi*”, I. Din Şurası Tebliğleri, 1-5 Kasım 1993, Diyanet İşl. Başkanlığı, s.412, Ankara.

zandığı anlamlarında bu kök manayı aramalı ve etimolojisi ile anlam bağı kurulmalıdır. Şayet bu bağ herhangi bir kelimedeki kurulamazsa semantik analiz yapılamaz.²

Mesela Arapça'dan dilimize geçen “akıl” kavramı semantik analize müsait olan bir kavramdır. Arapça “**ukl**” kökünden gelen bu kelime semantik olarak “*bağlamak*” anlamındadır. Etimolojik olarak Arapça'da “deve kösteği”nin adıdır. Devenin ön ve arka ayaklarını çaprazlama olarak bağlayan kösteğin adıdır. Böylece bağlanmış deve belli bir mekandan pek fazla uzaklaşamaz. Zamanla bu kelime devenin ayağından insanın başına kadar bir evrim geçirmiş ve semantik anlamını orada da göstermiştir. Nitekim biz **akıl** dediğimiz zaman “*duygu ve düşünceleri, kavramları, olayları, fikirleri vs. birbirine bağlayan ruhî melekeyi*” kastediyoruz. Keza Batı dillerinde bu kelime “**Intelligence**” kelimesiyle karşılanmaktadır. Lâtince “**Intellectus**” olan bu kelime, Grekçe “**Selectus**” dan gelmedir. “*Seçim ve tercih etme*” anlamındadır. O halde Batı dillerinin kullandığı “**Intelligence**”ın semantik anlamı “*iyi ile kötü, büyükle küçük, faydalı ile zararlı vs. arasında seçim yapan ve ayıklayan melekeye*” akıl denmektedir. Öz Türkçe'de “**us**”la karşılanan bu kelime “*davranışları kontrol eden melekeye*” denmektedir. Kısaca Arapça “*bağlama*” özelliği dikkate alınırken, Grekçe ve Lâtince'de “*ayıklama*” yönü esasa alınmış ve Türkçe'de de “*kontrol etme*” özelliği öngörülmüştür. Şu halde insandaki aynı ruhî meleke farklı dillerde farklı semantik özellikleriyle tanımlanmıştır.³

Şüphe ve Dereceleri (Şüphe, Şekk ve Reyb)⁴

“**Reyb**” kelimesi Arapça'da her türlü belirsizlik, kararsızlık, korku ve şüphelerin genel ismidir. Sadece şüphe veya kuşku ile tercüme edilemez. Kaldı ki Arapça'da kuşkuyu ifade eden veya kesinlik arzetmeyen bir şeyi belirten başka kelimeler de vardır. Şüphe ve şekk gibi. “**Şüphe**” kelimesi “**Ş-B-H**” kökünden gelir. Benzetmek anlamındadır. Benzetmek ihtimali 2'den fazla olduğu zaman şüphe kelimesi kullanılır. “**Şekk**” kelimesi “**Ş-K-K**” kökünden gelir. Bir şeyin 2'ye ayrılması veya 2 adet olmasıdır. Dolayısıyla ihtimal 2'ye indiğinde bu kelime kullanılır.

“**Reyb**” kelimesi ise “**R-Y-B**” kökünden gelir. Kur'an'da on yedi yerde geçen bu kelime, ya “Kur'an” ya da “yeniden diriliş” konusunda zikredilmiştir. Semantik alanı içerisinde “*endişe, korku, tasa, ihtimal, şüphe, şekk, kaygı, vesvese, zan, tahmin*” vs. gibi her türlü belirsizliğin, kararsızlığın genel adıdır. Yani “**yakîn**” (kesin gerçek) kavramının tam anlamıyla zıttıdır. Durum böyle olunca **reyb**'in olumsuz

² Bkz. Yakıt, (İ.), *A.g.m.*, s.412, 413

³ Bkz. Yakıt, (İ.), *A.g.m.*, s.413

⁴ Bu kelimelerin semantik analizlerinde yardımcı olabilecek kaynaklar: İbn Fâris, *Mu'cem el- Mekâyis el- Luğâ*; İbn Manzûr, *Lisân el-Arab*; Râgıp el- İsfehâni, *El- Müfredât*

hali olan “**La Reyb**”le “**yakîn**” eş anlamlıdır. şu halde “**Reyb**”, yakîn (kesin gerçek) olmayan her şeyi ifade ederken, “**La Reyb**” ise yakîn (kesin gerçek) olan anlamındadır. Burada ihtimal 1’e inmiş gibi görünse de o artık ihtimal değil gerçeğin kendisidir.

Yukarıda anlattıklarımızın tamamını içeren bir örnek verelim: Hava alacakaranlık, uzaktaki objeler pek seçilemiyor olsun. Uzakta bir karartı bulunsun. Bu karartı pek seçilemediğinden, pek çok şeye benzetilebilir bir görünüşte olsun. Yani insana, hayvana, ağaç kütüğüne, çuval yığınına, taş yığınına vs. gibi pek çok şeye benziyor olsun. İşte burada benzediği her bir şey için şüphe kelimesi kullanılır. Çünkü benzeme ihtimali çoktur. Yani 2’den fazladır. Çünkü o karartı insana da, hayvana da, kütüğe de vs. benziyor. İşte burada “onun (o karartının) insan olduğundan **şüpheliyim**” veya “onun hayvan olduğundan **şüpheliyim...**” denir. Yani o nesnenin insana benzediğinden, hayvana benzediğinden emin değilim. Kesin bilğim yok demektir. Karartıya biraz daha yaklaşalım. Taş yığını olmadığı kesinleşsin, biraz daha yaklaşalım, obje biraz daha netleşsin, çuval veya ağaç kütüğü olmadığı da anlaşılın. Biraz daha yaklaşıp daha da netlik olunca hayvan olmadığı da görülmüş bulunsun. Onun insan olduğu anlaşılıp da erkek mi yoksa kadın mı olduğu tam seçilemiyor bulunsun. İşte o zaman ihtimal 2’ye düştüğünden şüphe değil “**şekk**” kelimesi kullanırız. Yani o karartının insan olduğunu biliyoruz ama erkek mi yoksa kadın mı olduğunu, hatta Ali veya Ayşe mi olduğunu bilmiyoruz. Yani burada “Onun Ali olduğundan şüpheliyim, veya onun Ayşe olduğundan şüpheliyim” diyemeyiz. Çünkü ihtimal ikiye inmiştir. O zaman “Onun Ali olduğuna **şekkim** var, onun Ayşe olduğu konusunda **şekk** sahibiyim” demek  z Arapça’ya ve kavramların semantik yapısına çok daha uygundur. İhtimal 2 olduğunda artık şüphe kelimesi hiç kullanılmaz. “**şekk**” kelimesi kullanılır. Mesela Kur’an’da Allah’ın varlığı hakkında tereddüt edenler için hiç şüphe kelimesi geçmez. şekk kelimesi geçer. “*Efi’llahi şekku*”⁵ buyuruluyor. “*Allah hakkında şekkiniz mi var?*” çünkü onun hakkında tereddüd eden kişi “ya vardır, ya yoktur” gibi iki ihtimal arasında kalmıştır. Onun için Kur’an böyle durumlarda “**şekk**” kelimesini kullanıyor.⁶

Karartıya iyice yaklaşalım ve nihayet kim olduğunu tam olarak görelim. Onun artık “Ali” olduğu hiçbir tereddüt, kuşku kalmadan ortaya çıkmış bulunsun. İşte her türlü ihtimal dışı bu kesinlik, bu gerçeklik Arapça’da “**La Reyb**”le ifade edilir. Bir diğer ifade şekli “**yakîn**” kavramıdır. Ben, karartının tümü hakkında “**reyb**” kavra-

⁵ İbrahim (41)/10.

⁶ Nitekim Anadolu’da Müslüman Türk insanına Allah’a iman konusunda bir husus sorulduğunda “Elhamdülillah, şeksiz-şüphesiz iman ettim” şeklinde cevap alınıyor. İhtimal sayısına bakılmaksızın her türlü tereddütün ve şüphenin vs. nefy edildiğinin güzel bir örneğidir.

mını kullanabilirim. Ne olduğunu, nelere benzediğini düşünmeye başladığımda “şüphe” kelimesini, ihtimal 2’ye düştüğünde “şekk” kelimesini, hiçbir şüphe ve endişeye mahal kalmadan ortaya çıkan gerçeğe “La Reyb” veya “yakîn” kelimesini kullanırım.

Yakîn ve dereceleri

“Kesin gerçek” anlamına gelen “yakîn”⁷ kavramı, aynı zamanda İslam düşüncesinde bilgi vasıtalarını ifade ederken de kullanılır. Her ne kadar İslam tasavvuf felsefesinde “müşâhede, mükâşefe ve tecellî” olarak ifade edilirse de bu 3 bilgi vasıtası aynı zamanda daha yaygın üç deyimle de ifade edilmiştir. “İlme’l-yakîn”, “ayne’l-yakîn” ve “hakke’l-yakîn”. Aynı zamanda Kur’anî ifadelerden olan bu tabirlerin birincisi; bir otoriteye, bir araştırmaya ve duyu güçlerine dayanarak bilmek anlamına gelir. İkincisi yani ayne’l-yakîn, bizzat görülerek elde edilen bilgidir ki, birinciye nisbeten daha kesin bir bilgiyi verir. Üçüncüsü ise bilgi objesini kendi ruhunda bulmaktır. Bu, adeta sujenin objeyle ittihadıdır.⁸ Meselâ ölüm hakkındaki bilgilerimiz, araştırmalarımız hep “ilme’l-yakîn”dir. Ölmekte olan veya ölmüş birini görmemiz “ayne’l-yakîn”dir. İnsanın kendisi ölürken, ölüm hakkındaki bilgisi “hakke’l-yakîn”dir. En kesin olan da budur. Şekk, şüphe ve reybin tamamen ortadan kalkması halidir.

“Zalike’l-Kitabu La Reybe fihi” ayeti nasıl tercüme edilmeli?

Bu ayet-i kerimenin hemen hemen bütün müfessirler ve mealcilerce “içinde şüphe olmayan kitap” şeklinde tercüme edildiğini görmekteyiz. Kavramların analizi yapılmadan, kelimenin lügavî anlamıyla yapılan bu nevi tercümelemeler genelde semantik hatalar içerir. Her şüphe reybdir ama her reyb şüphe değildir. Şüphenin dışında kullanılan tereddütler, endişeler ve belirsizlikler vs. gibi kesinlik ifade etmeyen her kavram yukarıda da belirttiğimiz gibi, “reyb” kelimesiyle ifade edilir. Yani kesin ve gerçek olmayan herşeye denir. Bunun eski tabirle “nefy” edilmiş hali yani olumsuzluk hali olan “La reyb” ise, kesin ve gerçek olanı belirler. Yani “yakîn” kavramının sinonimidir. O halde buradaki “La reyb” ifadesini “kesin, gerçek” veya “mutlak hakikat” diye tercüme etmek gerekir. Dolayısıyla ayetin tercümesi:

⁷ Yakîn kelimenin semantik analizinde yardımcı olabilecek kaynaklar: İbn Fâris, *Mu’cem el-Mekâyis el-Luğa*; İbn Manzûr, *Lisân el-Arab*; Râgıp el-İsfehâni, *El-Müfredât*.

⁸ Bkz. Yakıt, (İ.), “Sadreddin Konevi’nin Felsefesinde İdrak ve Hakikat Bilgisi”, Felsefe Arkivi, Sayı: 28, İ.Ü. Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul – 1991, s.202-203.

“*Bu kitap, kesin gerçeğin ta kendisidir*” şeklinde olmalıdır. Tercümeyi “*ta kendisidir*” gibi vurgulu yapmamız ayetin, Kur’an’ın hemen başında Kur’an’ın Kur’an’la tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Zaten Kur’an, ileriki surelerde, yukarıda yaptığımız tercümeyle uygun bir tanımını verecektir. Nitekim Hakka Suresi son ayetlerinde Kur’an, Kur’an’ı şöyle tanımlıyor:

“*Görebildikleriniz ve göremediklerinize andolsun ki Kur’an, şerefli bir elçinin getirdiği sözdür. O, şâir sözü değil, ne az inanıyorsunuz. O, kâhin sözü de değildir; ne az düşünüyorsunuz! O, âlemlerin Rabbinden indirilmiştir. Eğer Muhammed bize karşı O’na bazı sözler ilave etmiş olsaydı, Biz onu sağ cenâhından yakalar sonra da onun şah damarını koparırdık. Doğrusu Kur’an müttakiler için bir öğüttür. İçinizden kimlerin O’nu yalanlamakta olduğunu biz bilmekteyiz. Doğrusu Kur’an kâfirler için bir hüsrandır. Kur’an, elbette KESİN GERÇEK’in ta kendisidir. Öyleyse Yüce Rabbinin adını tesbih et.*”⁹

Bu ayeti kerimelerden anlaşılana göre şöylece sıralayabiliriz: Görülebilirler ve görülemeyenler üzerine yapılan yeminden Kur’an’ın fizik ve metafizik boyutuna dikkat çekiliyor. Şerefli bir elçinin getirdiği ifadesiyle Cebrail’in konumu belirleniyor. Zira elçiler kendi sözlerini değil, elçisi olduğu zâtın veya makamın sözlerini getirirler. Dolayısıyla burada Cebrail’in, elçisi olduğu Cenâb-ı Hakk’ın sözünü getirdiği açıktır. Kur’an’ın şair sözü olmadığı gibi kâhin sözü de hiç değildir tanımının arkasından Hz. Peygamber’in Kur’an’a kendisinden bir şeyler ilave etmediğini, edemeyeceğini vurguluyor. Aksi takdirde başına gelecekler veya nasıl bir muameleyle karşı karşıya kalacağı belirtiliyor. Kur’an’ın müttakilere yani Allah’a karşı saygılı olanlara ve ona karşı sorumluluğunun bilincinde olanlara bir öğüt teşkil ettiğini, inkarcılar için ise bir hüsrana kaynağı yani bir üzüntü ve bir iç yarası olduğunu belirttiğinden sonra O’nun kesin gerçeğin ta kendisi olduğunu vurguluyor. Şu halde, bütün anlatılanlar, Kur’an etrafındaki her türlü tereddüd, şüphe, şekk, endişe, tahmin, itham vs. gibi kesinliğin ve hakikatin zıttını ifade eden her türlü belirsizlik yani “**Reyb**” hali giderildikten sonra O’nun ne olduğu tam olarak ortaya konmaktadır: “*O elbette Kesin Gerçek’in ta kendisidir*” kesinlik ifade eden “**yakîn**” kelimesi “**Hakku’l-yakîn**” şeklinde en kesin bilgi mertebesi olan bu terim kullanıldığından “**kesin gerçek**” diye tercüme ettik. Çünkü “**reyb**” halinin tamamen ortadan kalkması yani nefy olması kısaca “**La reyb**”in karşılığı olan “**yakîn**” hali ve bunun en üst mertebesi olan “**hakke’l-yakîn**” haliyle vurgulanmaktadır. Öyleyse, “*Kur’an’da bir ayete verilen anlam diğer ayetlerle tevfiik edilebilmelidir*”¹⁰ prensibimizden hareketle Hakka Suresi’ndeki Kur’an’ın Kur’an’la tanımı olan “**Kur’an elbette kesin gerçe-**

⁹ Hakka (69), 38-52.

¹⁰ Bkz. Yakıt, (İ.), “*Kur’an’da İnsanın Yarattığı ve Evrimi*”, S.D.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı: 5, Yıl: 1998, s.2.

ğın ta kendisidir” ifadesi, aynı zamanda Bakara Suresi’nin hemen başında¹¹ yer alan **“Zelike’l-Kitabu la reybe fih...”** ayeti de ilgili kavramın semantik analizi gereği aynı olmalıdır. Yani **“Bu kitap kesin gerçeğin ta kendisidir”** veya **“Bu kitap, içinde kesin gerçeği veren kitaptır”** şeklinde tercüme edilmelidir.

Bütün bu açıklamalardan sonra aklımıza şöyle bir soru gelebilir: “Madem ki Kur’an kendi tanımıyla kesin gerçeği veren bir kitaptır, o halde şüphe ve belirsizlik ifade eden bazı **ilmî teorilerin** Kur’an’da varlığını söyleyenlere ne cevap verilmelidir?”

Bu konuyu daha önceki bir makalemde ele almıştım. Onu burada kısaca aktarmak gerekir. *“Müspet ilimler vakıalara dayanır. Bu vakıaların her biri bir müspet ilmin fenomenidir. İlim, o fenomeni değerlendirir, kanunlarını koyar ve açıklamalarını formüle ederek sunar. Yani önce olay vardır, sonra ilim o olayı kanunları içinde açıklar. Olay (ilmi fenomen) değişmez ama, ilmi kanunlar yeni buluşlar ve yeni şartlar doğrultusunda değişkendir. Onun için bugün ilmi olan bir şey yarın arka plana atılabilir. O olayı açıklayan yeni bir kanun ortaya çıkar, eskisi klasik bir değer olarak o ilmin tarihinde yerini alır. İşte Kur’an’daki ilmi ayetler vakıanın (ilmi fenomenin) sabitliğini gösteren, ama yorumunu ilmi araştırmaların gelişmesine bırakan ayetlerdir. Bu fenomenlerde kişiyi hidayete götürecek sırlar vardır. Onun için pek çok yerde araştırma ve düşünmeye dayalı emirlerin gelmesi bu yüzdendir. İlmî zihniyet ve kanunlar değişse de, o fenomenler değişmeyecek ve her asırda söz konusu edilebilecektir. Bunun yanı sıra ayetlerin bütünlüğü içinde o fenomenin fizik ve metafizik hakikati görülebilir. Bunu tespit için ilmi gerçekler ışık tutabilir. Önemli olan ilmin ve Kur’an’ın aynı konudaki pozisyonlarını sergileyebilmektir.”*¹² Dolayısıyla teori henüz ispat edilmemiş, zan ve şüphe barındıran kesin olmayan bir hükümdür. Kur’an’da ise teorilerin dayandığı olaylar yani fenomenler vardır. İnsan Kur’an’da teoriyi değil, tabiatta veya kainatta var olan fenomeni görür. Bu fenomen üzerine teori oluşturabilir. Ama bu yorum insanın kendi yorumudur. Yoksa içinde ancak **“kesin gerçek”** bulunan kitapta, fenomen ve o fenomenin gerçek faili yer alır. İnsanlar bu fenomen ve kanunlar için Kur’anî düşünce doğrultusunda çeşitli yorumlar, açıklamalar yapabilir ve hatta kendilerine ait olmak kaydıyla yeni bazı teoriler oluşturabilirler. Mesela Kur’an güneşin kendine ait bir yörüngede gittiği ve bu olayın Aziz ve Alîm olan Allah’ın takdiri olduğunu söyler.¹³ Buradaki olay, Güneşin uzaydaki hareketidir ve bu hareketin Allah’ın takdiriyle olduğu belirtilmektedir. Yani Tanrı’nın uzaya güneş için bahsettiği bir prensip gereği olduğu vurgulanmak-

¹¹ Bakara (2), 2.

¹² Yakıt, (İ.), “Çağdaş Problemler ve İnanç Buhranına Karşı Dinî Yayınlar”, S.D.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, S.2, s.26.

¹³ Yasin (36), 38.

tadır. Biz buradan Güneşin değişmeyen ve her zaman devam eden kendi yörünge-
sindeki hareketi gerçeğinin gerçek fâilinin Allah olduğuna, ve O'nun kainata bağış-
ladığı bir kanun olduğuna hükmediyoruz. Öte yandan Batlamyus, Kopernik vs.lerin
fikirleri güneşin bu hareketini açıklamaya yönelik kendi devirlerine ait teorilerdir.
Kur'an onların teorilerinden elbette bahsetmez. Kainattaki bu ve benzeri olaylar
(fenomenler) üzerinde çalışanlar, yukarda da belirttiğimiz gibi çeşitli hipotezler
çeşitli teoriler geliştirebilirler. Durum bundan ibarettir.